

Maris Lauri
Justiitsminister
Justiitsministeerium
laidi.surva@just.ee

Teie: 14.07.2021 nr 9-1/4582

Meie: digitaalallkirjas nr 1-8-2/21/41

Arvamus taastava õiguse kontseptsioonile

Lp Maris Lauri

MTÜ Lastekaitse Liit tänab Justiitsministeeriumi võimaluse eest esitada arvamus taastava õiguse kontseptsioonile. MTÜ Lastekaitse Liit avaldab heameelt, et Justiitsministeerium on jõudnud taastava õiguse kontseptsiooni loomiseni, mille eesmärk on toetada taastava õiguse kasutuselevõttu ja rakendamist erinevates poliitikavaldkondades.

MTÜ Lastekaitse Liit, lähtudes igapäevaselt ÜRO Lapse õiguste konventsioonist ja selle neljast üldpõhimõttest, on alati toetanud lapsi ja noori kaasavate ennetuslike meetmete rakendamist, sealhulgas taastava õiguse põhimõtete juurutamist Eestis. Lastekaitse Liit andis muuhulgas 2017 aasta novembris välja veebikirja Märka Last erinumbriga „Alaealiste õigusrikkujate süsteemi muudatustest“¹ ning korraldas reformi toetamiseks vastavasisulise rahvusvahelise konverentsi „Kuidas elad, Eestimaa laps? Koostöös lapse heaks“². Erinumbri ja konverentsi fookus oli taastava õiguse lähenemise ning rahvusvaheliste praktikate tutvustamisel³. Sarnaselt aastale 2017, rõhutab Lastekaitse Liit ka täna, et oluline on käitumisprobleemidega laste varane märkamine ning spetsialistide hea koostöö nende abistamisel. Spetsialistide vahelisest koostööst veelgi tähtsam ja samas veelgi keerulisem on hea koostöö laste endi ja nende peredega. Väljakutseks on jätkuvalt, kuidas luua vahetu ja usaldusväärne kontakt lapsega ja leida üles just see info, mis on vajalik olukorrast täieliku pildi saamiseks ja muutuste elluviimiseks. Toonane Lastekaitse Liidu president Loone Ots nentis eelnimetatud veebikirja erinumbris: „Laps puutub õigusega kokku mitmes kontekstis: vaidlusalusena, kuriteohvrina ja paraku ka õiguse rikkujana. Selles kontekstis tuleb õigust tagada, alaealise õigusrikkumisi

¹ Loe lähemalt artikleid: <https://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/23/alaealiste-oigusrikkujate-susteemi-muudatustest-erinumber-november-2017/>

² Loe lähemalt: <https://www.lastekaitseliit.ee/et/mtu-lastekaitse-liit-aastakonverents-kuidas-elad-estimaa-laps-koostoo-lapse-heaks/>

³ Vaata konverentsi, sh rahvusvahelisi praktikaid tutvustavaid ettekandeid: <https://arvamus.postimees.ee/4321307/otseulekanne-konverentsilt-multidistsiplinaarne-koostoo-lapse-heaolu-toetamiseks-ja-alaealised-oigussusteemis>

võimalikult ennetades, aga samuti aidates last, et esimene seadusega pahuksisse minek jääks ka viimaseks. Abi, mida anname eksinud lapsele, on abi kogu ühiskonnale, mis ei pea kannatama selle konkreetse lapse, aga varsti juba täiskasvanu, järgmis(t)e õigusrikkumis(t)e all. Toetades last ja lapse peret, st esmast kasvukeskkonda, saame teha väga palju, et laps oleks halva eest kaitstud ja samas austaks ise ühiskondlikku lepingut, st korda, õigust“⁴.

Alates 2018. aastast kehtib alaealiste erikohtlemise põhimõte, mis sätestab et alaealiste puhul tuleb kasutada ennekõike kasvatuslikke vahendeid, sekkumine valitakse lapse vajadustest ja riskidest lähtuvalt ning reageerimine peab olema proportsionaalne. Oluline on, et noor võtaks vastutuse oma tegude eest ja peamine eesmärk on ära hoida järgmisi õigusrikkumisi.

Siseturvalisuse arengukavas 2020-2030⁵ on oluliseks tegevussuunaks suurendada kohalike omavalitsuste suutlikkust lahendada väiksemaid korrarikkumisi ning vältida sündmuste kordumist ja taastada tavapärase olukord, tõhustades koostööd seotud organisatsioonide vahel. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030⁶ toovad järgneva kümne aasta eesmärgina välja: õigusrikkumiste ennetamine, neile reageerimine ning vähendamine neist tulenevat kahju tehes koostööd haridus-, tervishoiu-, sotsiaal-, kultuuri-, spordi- ja rahandusvaldkonnaga ning kogukondade, omavalitsuste, vaba- ja erasektoriga. Muuhulgas justiitsminister Raivo Aeg on toonud välja, et kriminaalpoliitika eesmärk on ennetada õigusrikkumisi, neile reageerida ning vähendada neist tulenevat kahju koost teiste valdkondadega ning võtmetähtsusega on erinevate valdkondade koostöö eesmärkide täitmiseks. **Lastekaitse Liit on rõhutanud korduvalt oma pöördumistes risikäitumise ja õigusrikkumiste ennetamist asjatundliku võrgustikutöö kaasabil.** Vägivallaennetust on vaja arendada terviklikult, süsteemselt ja valdkondadeülevalt, et see võimaldaks pakkuda inimestele nende vajadusest lähtuvaid, õigeaegseid ja sujuvalt toimivaid teenuseid. MTÜ Lastekaitse Liit on alati pidanud valdkondadeülelt koordineeritud koostööd, sh ennetuses, äärmiselt oluliseks⁷, kuna see aitab kaasa erinevate osapoolte ühtsesse vaatesse tervikpildis ja võimaldab piiratud ressursside olukorras vahendeid optimaalselt kasutada (sh vältida dubleerimist).

PPA statistika näitab, et ajavahemikul 2017-2019 alaealiste poolt toime pandud väärtegude ja noortega seotud lähisuhtevägivalla juhtumite arv suurenes. Samas aastal

⁴ Loe lähemalt: <https://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/laps-ja-oigus-koostoos-lapse-heaks/>

⁵ Loe lähemalt:

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/STAK/STAK2/siseturvalisuse_arengukava_2020_2030_03.06.2021.pdf

⁶ Loe lähemalt: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_aastani_2030.pdf

⁷ Saar, H. (2019) Koolitus „Koostöös lapse heaks” toetab kohalikke koostöövõrgustikke. Sotsiaaltöö, 1, 85-88. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2019/03/Sotsiaaltoe_nr1_2019_85kuni88.pdf

2020 alaealiste toime pandud süütegude arv võrreldes 2019 aastaga vähenes: kuritegude arv 29% ja väärtegude arv 13%⁸. Alaealiste kuritegude arv langes esimest korda alla 1000 piiri. Alaealiste levinumad kuriteod on vargused ja kehaline väärkohtlemine ning levinumad väärteod alkoholi tarbimine, pisivargused, narkootikumide tarbimine, liiklusrikkumised ja suitsetamine. Viimase aasta statistikat mõjutas kindlasti ka COVID-19 tingitud eriolukord.

Aastal 2018 muutus alaealiste toime pandud süütegude menetlemise ja lahendamise tava. Kehtetuks tunnistati senine alaealiste mõjutusvahendite seadus, mis reguleeris ka alaealiste komisjonide tööd. Muudatused panid alaealiste mõjutamiseks varasemast olulisema vastutuse kohalikule omavalitsusele ja politseile. Olulisele kohale tõusis ka haridusasutuste roll laste ja noorte õigusrikkumiste teele sattumise ennetuses. **Seega oleks oluline, et ka haridusasutused tuginedes taastava õiguse põhimõtetele ja tõenduspõhisusele, annaksid noortele turvalise, salliva ja toetava õpikeskkonna.**

Samas ei ole koolide töötajatel piisavalt professionaalseid suhtlemis- ja konfliktilahendusoskusi, ei tunta piisavalt rahvusvaheliselt rakendatavaid meetodikaid nii riskikäitumise ja konfliktide ennetuseks kui sekkumiseks, samuti on puudu järjepidevusest nende praktikate rakendamisel. Riiklikes õppekavades on kirjeldatud üldpädevused, mille fookuses hoidmine võimaldaks taastava õiguse mõtteviisi paremini rakendada, kuid koolides ei tegeleta enamasti nende arendamisega teadlikult ja meetoodiliselt.

Lastel ja noortega töötavatel asutustel ei ole tänaseni piisavalt välja kujunenud ühtseid põhimõtteid ega laialt kasutatavaid alternatiive, mis võimaldaksid reageerida õigusrikkumistele ja konfliktidele kasvatuslikult ning edasist riskikäitumist ennetavalt. **Edukas sekkumine peab olema süsteemne ja järjepidev.** Ühekordseid ja karistuslikke mõjutusvahendeid ei peeta alaealiste puhul tulemuslikuks. Paraku tuleb tõdeda, et jätkuvalt puuduvad kohalikul tasandil süsteemselt toimivad sotsiaalprogrammid noorte mõjutamiseks ning suunamiseks, mistõttu on vaja leida lahendused. Enne kui vaadata ainult uute meetodite järele, tasuks kaaluda ka väljatöötatud meetodite kohendamist ja rakendamist vastavalt omavalituse vajadustele, nt Murdepunkt, aga ka mobiilne tänavanoorsootöö. **Noorte riskikäitumise vähendamiseks tuleb arendada noorte sotsiaalseid oskusi, vägivallavabu konfliktilahendamise oskusi ja parendada laste ja vanemate omavahelisi suhteid.**

Eestis ei ole eriti levinud ka perekonda kaasavad ja võimestavad sekkumisviisid, mida rakendada laste ja noorte õigusrikkumistele reageerimisel, et seeläbi ennetada edasist riskikäitumist. Ka politsei on tõdenud, et täna rakendatavas praktikas jääb politseil puudu pere kaasavate sekkumisviiside rakendamisest (Mitrahovitš ja Aaben 2020).

⁸ Loe lähemalt: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/alaaliste-õigusrikkumised>

Omavalitsustel on omakorda puudus meetoditest laste ja perede kaasamiseks ja sekkumisviisidest, mis võimestaksid perekondi tõhusamalt toetama oma väär- või kuriteo toime pannud lapsi. On ju ka lastekaitsetöötajad näinud vajadust taastava õiguse lähenemise rakendamisel lastekaitsetöös. Kaisa Vetemaa, lastekaitsetöötaja, tõdes eelpool viidatud Märka Last erinumbris: *Tuginedes oma 2016. aasta magistritööle „Taastav õigus töös alaealiste õigusrikkujatega“, leian, et alaealiste õigusrikkujate puhul on oluline reageerida Eesti õigussüsteemis viisidel, mis alaealiste käitumist positiivselt mõjutaks. Noorte ning neid ümbritseva lähivõrgustiku kaasamine protsessi on sageli konfliktilahendamisel mõjusam, kui noore eest otsuse langetamine. Lastekaitsetöötajana leian, et taastava õiguse rakendamine, taastava õiguse põhimõtetest lähtumine, võiks olla alternatiiviks karistuslikule lähenemisele. Lastekaitsetöö tähendab eeskätt tööd perega, last või noort ümbritseva võrgustikuga. Taastavast õigusest lähtumine võimaldab kõigil professionaalidel, kes töötavad laste ja peredega, keskenduda positiivse suhte loomisele, et kutsuda esile muutus, mis omakorda aitab kaasa korduvõigusrikkumiste ennetamisele tulevikuperspektiivis“.* On heameel tõdeda, et Pere Lahendusringi meetodi⁹ rakendamist toetatakse järgnevatel aastatel Norra finants-mehhanismidest.

Kuigi taastava õiguse rahvusvaheline praktika näitab häid tulemusi erinevate juhtumite lahendamisel, ei ole Eestis taastava õiguse mõiste ega põhimõtted laste ja noortega töötavate spetsialistidele veel ühtselt arusaadavad. Samuti puudub mh paljudes relevantsetes asutustes teadlikkus ja pädevus taastava õiguse meetodite osas, mida igapäevatoos kasutada. Probleemiks on ka see, et jätkuvalt ei ole piisavalt infomaterjale taastava õiguse kohta.

Taastava õiguse ideoloogia ja meetodite levimine Eestis on kriminaalpoliitika prioriteet aastani 2030 ning eesmärgiks on võimalikult paljudes juhtumites ohvri ja kurjategija lepitamine. Seetõttu on vajalik ja oluline tagada riigi poolt kvaliteetne, ühtne ja laialdaselt kasutatav vahenduse teenus. Samas ühiskonnas tervikuna aga ka spetsialistide seas ei ole piisavalt teadmist, mis on taastav õigus ning vahendus, ning millistel juhtudel, eesmärgil ning kuidas seda läbi viiakse. **See aga eeldab teadlikkuse tõstmist, ning maksimaalse efektiivsuse saavutamiseks eri sihtgruppide puhul sobilikke kanaleid ja viise kasutades.**

Oluline oleks teha omavalitsustes ametialast süstematiseeritud koostööd kogukonna konfliktide või süütegude lahendamiseks taastava õiguse põhimõttel. Samas seni ei ole Eestis ühtegi taastava õiguse põhimõttel tegutsevat omavalitsuse üksust ega kogukonda. **Taastaval õigusel toimivate kogukondade käivitamine annaks**

⁹ PRL on tugevustel põhinev lähenemine, mis seab keskmesse lapse vajadused ja perekonna võimestamise läbi koostöö ja perevõrgustiku suurendamise.

efektiivseid võimalusi töös laste ja noortega süütegude ennetamises, menetlemises ja korduvkuritegude ärahoidmises.

Seni ei ole Eestis ka ühtki taastaval õigusel põhinevat kinnist asutust. Taastaval õigusel põhinevad kinnised lasteasutused oleksid uuenduslik lähenemine mh ka maailma kontekstis. Castello ja Wachtel (2018) on välja toonud, et taastava õiguse mõtteviisi asutusse toomine ning töötajate koolitamine ei aita mitte ainult oskuslikumalt lahendada tekkinud konflikte, vaid parandab kogu asutuse sisekliimat. Taastava õiguse lähenemine suurendaks seega õpilaste turvatunnet, ning parandaks ka asutuse sisekliimat, mis omakorda aitaks noorukil end asutuses paremini tunda. **Seega oleks ülimalt vajalik, et edaspidi rakendaksid taastava õiguse põhimõtteid ka Eesti kinnised lasteasutused ning ka Viru Vangla noorteosakond.** Töötajate hoiakute muutmisel ja pädevuse tõstmise tulemusel suureneks kinnistes lasteasutustes noorte kaasatus olukordade lahendamisel, antaks noortele senisest enam vastutust ning kasvaks nende arusaamine oma tegude tagajärgedest, mille tulemusena väheneks noorte seas korduvate õigusrikkumiste toimepanek.

Taastava õiguse eesmärk on, et selle rakendamisest võidaksid kõik. Nagu eelnevalt sai mainitud, on taastava õiguse ideoloogia ja meetodite levimine Eestis kriminaalpoliitika prioriteet aastani 2030. **Eesmärkide saavutamiseks on vaja kompleksset lähenemist, seega on vaja taastava õiguse lähenemist laiemalt propageerida, tagada rahastus ja järjepidev rakendus.**

Taastava õiguse kontseptsioon on selles komplektis üks samm. **MTÜ Lastekaitse Liit toetab taastava õiguse kontseptsiooni (edaspidi tekstis kontseptsioon) ja dokumenti „Näiteid taastava õiguse meetoditest ja nende kasutamisest Eestis“ (edaspidi tekstis TÕ meetodid), kuid esitab alljärgnevalt omapoolsed tähelepanekud, paludes ühtlasi neid esitatud dokumentide täiendamisel arvesse võtta koos eelpool mainitud kitsaskohtadega taastava õiguse rakendamisel:**

1) Kas koostajad ei kaalunud kontseptsiooni loomisel esitada rohkem põhjendusi, mis on nn algseis, miks on TÕ vaja, tuues sisse rahvusvahelist statistikat ja praktikat, kuidas TÕ aitaks olukorda parandada? Kuidas on Eestis olukord TÕ rakendamisega, mis töötab, mida tehakse? Kui kontseptsioon esitatakse eri valdkondade otsustajatele, siis hetkel kommenteerimiseks esitatud versioon ei pruugi olla piisavalt veenev TÕ rakendamiseks oma valdkonnas, kogukonnas, asutuses. TÕ lähenemist tundev isik neid põhjendusi ei vaja, sest ta teab TÕ efektiivsust, kuid nn TÕ kauge isik ei pruugi ilma faktide ega tõenduspõhiste argumentideta ei kontseptsiooni ega ka TÕ rakendamisse piisava tõsidusega suhtuda. **Ettepanek lisada kontseptsiooni rohkem fakte, tõenduspõhisust ja konkreetsust.**

2) Lk. 2 Kontseptsiooni rakendamise tulemusel: alapunkt 2 – lisada ka *kogukonnas tervikuna*.

3) Lk. 6 Riigi seiskohast on oluline ennekõike retsidiivsuse vähendamine. Samuti lisada esimese lõigu lõppu ka kriminaaljustiitsüsteemi väiksem halduskoormus. Sest ka see on riigi seisukohast oluline, eriti piiratud ressursside tingimustes. Eriti kui räägime kroonilisest spetsialistide puudusest ja programmide rahastamise jätkusuutlikkuse tagamisest.

3) Korrektsuse huvides ettepanek kasutada esitatud dokumentides *justify* joondust ja ühtlast lähenemist viitamisel (st kas ülaviide enne või pärast punkti). Samuti kontrollida üle lauseehitused tõlkelausetel, ning lause pikkused (nt lk 6 esimeses lõigus lause algusega *Kogukonna jaoks...*). Kasutada esitatud dokumentides ühtlustatult termineid: kannatanu, toimepanija ja kogukond. Hetkel on kasutusel nii kannatanu ja toimepanija kui ka kahjusaaja ning kahjutegija (vt muuhulgas kontseptsioon lk 8, 9 ja TÕ meetodid lk 8).

4) Lk. 9 on märgitud, et kontseptsiooni eesmärkide täitmiseks on oluline soodustada taastava õiguse teenustele suunamist. Samas nagu eelpool viidatud kitsaskohtadest ilmnes, Eestis ei ole piisavalt TÕ teenuseid, samuti on jätkuvalt suureks probleemiks regionaalne ebavõrdsus ning sellest tulenevalt ligipääs teenustele. Seega oleks antud alapunktis vaja markeerida ka TÕ teenuste kättesaadavus ja ligipääsu tagamine.

5) Lk. 10 laiendada valdkondade loetelu, ning lisada lõigu lõppu, et loetelu ei ole ammendav. Et ei jääks mulje, et TÕ on kasutatav ainult kontseptsioonis esitatud valdkondades. Muuhulgas rakendatav lastekaitstes, noorsoopolitsei tegevuses, aga ka nt kogukondades, sh korteriühistutes tülide korral või nt kogukondliku vastuseisu lahendamisel. Samuti laiendada TÕ lähenemist ka nt radikaliseerumise, NIMBY (ingl *Not in My Backyard*) mentaliteedi vähendamise jms puhul. A.Markina on kirjutanud põhjalikult häbimärgistamisest ja selle mõjust korduvkuritegevusele Noorteseire aastaraamatus 2019/2020¹⁰. Tõik, et endistesse kurjategijatesse suhtutakse halvasti, ei ole ainult õigusrikkujate endi subjektiivne tunne. Negatiivsete hoiakute levikut on kinnitanud ka PROMISE'i uurimisprojekti raames tehtud kvantitatiivne Eesti elanikkonna küsitlus, millest selgus, et 78% täiskasvanutest vanuses 30–74 ning 65% noortest vanuses 15–29 ei soovi elada kriminaalse minevikuga noorte naabruses. Paraku levib Eestis kohalike omavalitsuste juhtide ja elanike seas sageli endiselt NIMBY mentaliteet ka juhul kui jutuks tuleb vaimse tervise ja sõltuvusprobleemidega teenuste osutamine nende

¹⁰ Markina, A. (2020) Seadusega pahuksis noorte kaasamine ja taasühiskonnastamine. Noorteseire aastaraamat 2019/2020). Vaata lähemalt (lk 143-157):

kogukonnas¹¹. Tugevat vastuseisu inimeste rehabilitatsiooniasutuste või füüsilise või vaimse puudega inimestele mõeldud tugiteenustega elamispindade suhtes põhjustavad sageli inimeste põhjendamatud hirmud, kuigi selliste hirmude taga olevatele väidetele pole tõendusmaterjali leitud enam kui 40 aasta vältel¹². **Ühiskonnas NIMBY mentaliteedi vähendamiseks tuleb sihitatud kommunikatsiooni toel tõsta elanikkonna valdkonnaalast teadlikkust.** Ka TÕ lähenemise rakendamine aitab sellele kaasa. Arvesse tuleb võtta ka elanikkonna kasvavat kultuurilist mitmekesisust ning soodustada positiivsete ühiskondlike hoiakute kujunemist nii kultuurilistesse erinevustesse kui ka erivajadustega inimestesse. **Samuti on oluline ka häbimärgistamise vähendamisele ühiskonnas ja indiviidi tasandil vägivallaennetuses suuremat tähelepanu pöörata, kuna selles valdkonnas ei ole edasiminekut toimunud.**

6) Lk. 12 on räägitud vastutusest, tekib küsimus, kas igale vabasektori asutusele saab panna vastutust taastava õiguse populariseerimise ja rakendamise eest? Ilmselt ikkagi ainult neile, kellele on eraldatud vastavad ressursid vastavasisuliste programmide elluviimiseks.

7) TÕ meetodid dokumendi puhul saab positiivsena välja tuua näidisjuhtumite esitamise. Siiski ettepanek juhtumite stiili ühtlustada, hetkel juhtumites kasutatud keel on ebahühtlane.

8) Kas TÕ meetodid lk. 12 nimetatud süüdimõistmise ja kogukondliku toetusringi puhul ei ole näited esitada?

Taastava õiguse lähenemise juurdumise võtmeks on ka võrgustik ja efektiivne koostöö. Võrgustiku eesmärk on olla probleemi lahendamisel ühes infoväljas, et leida lapsele ja ka tema perele ühiselt kõige parem ja kiirem viis probleemi lahendamiseks.

Igakülgsel koostööle lootma jäädes ning edaspidi jätkuvalt valmis protsessi panustama.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Varje Ojala

MTÜ Lastekaitse Liit juhatuse liige

Helika Saar, helika.saar@lastekaitseliit.ee

¹¹ Bugarszki, Z. (2017) *Nähtus „mitte minu tagahoovis” kogukonna arengu seisukohast*. Sotsiaalöö, 2018/erinumber. Arvutivõrgus leitav:

https://intra.tai.ee//images/prints/documents/153813499736_ST_eri_2018_web.pdf

¹² Dear, M. (1977). Impact of Mental Health Facilities Upon Property Values. *Community Mental Health Journal*, 13(2), 150–157